

เชียงรายรำลึก

ศิลปะและศิลปินเพื่อหอศิลป์เชียงราย

บทนำ : ถวัลย์ ดัชนี

เชียงรายในตำนานและประวัติศาสตร์ : ประทีป ชุมพล

เรื่องเล่าจากบ้านคำ : กองบรรณาธิการ

จรัส ทรมณินทร์ : โอชนา พูลทองดีวัฒนา

Rama IX Art Museum Foundation

ดำรง วงศ์อุปราช : ศิริลักษณ์ กัณทศรั

ถวัลย์ ดัชนี : วิจิตร อภิชาติเกรียงไกร

เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ : โอชนา พูลทองดีวัฒนา

“นี่คือการให้ มิใช่เรียกร้อง” เสวนาศิลปินเชียงราย : กองบรรณาธิการ

- โครงการหอศิลป์ร่วมสมัยเชียงราย

ฉบับพิเศษ จัดพิมพ์เมื่อ เมษายน 2547

ก่อตั้ง พ.ศ.2537 ฉบับที่ 14 : 27

SPECIAL ISSUE 2004

SINCE 1994, NO. 14 : 27

ISSN 0858-8317

14:27

ARTRECORD

100.-

เชียงราย

รายได้จากการจำหน่าย ARTRECORD ฉบับนี้มอบให้กับ โครงการหอศิลป์ร่วมสมัยเชียงราย ทั้งหมดโดยไม่หักค่าใช้จ่าย

Rama IX Art Museum Foundation

ฉบับพิเศษ จัดพิมพ์เมื่อ เมษายน 2547

ก่อตั้ง พ.ศ.2537 ฉบับที่ 14 : 27

SPECIAL ISSUE 2004

SINCE 1994, NO. 14 : 27

ISSN 0858-8317

14:27

ARTRECORD

เชียงราย

บรรณาธิการ
วิจิตร อภิชาติเกรียงไกร

กองบรรณาธิการ
โอชนา พูลทองศิริวัฒนา
รัตนา พลสม
ศิริลักษณ์ กัญชาศรี
นุชิตา จันทร์ทอง

นักเขียนเกิดคิดและรับเชิญ
ถวัลย์ ดัชนี
ประทีป ชุมพล

ขอขอบคุณ
คุณถวัลย์ ดัชนี
วศ.ประทีป ชุมพล
บ้านคำ
กลุ่ม 11 ศิลปินเชียงราย
คอยดีแดง พอคเตอร์
9 อาร์ตแกลเลอรี
คุณเสกขีว แก้วละชะ
คุณเจนณรงค์ นางแล

จัดทำและดำเนินการโดย

ไทยฟอร์ม สตูดิโอ
2/7 หมู่ 7 ถนนพุทธมณฑลสาย 2
บางไผ่ บางแค
กรุงเทพฯ 10160
โทร./แฟกซ์ 02-887-1592
thaiformstudio@hotmail.com

จัดพิมพ์โดย

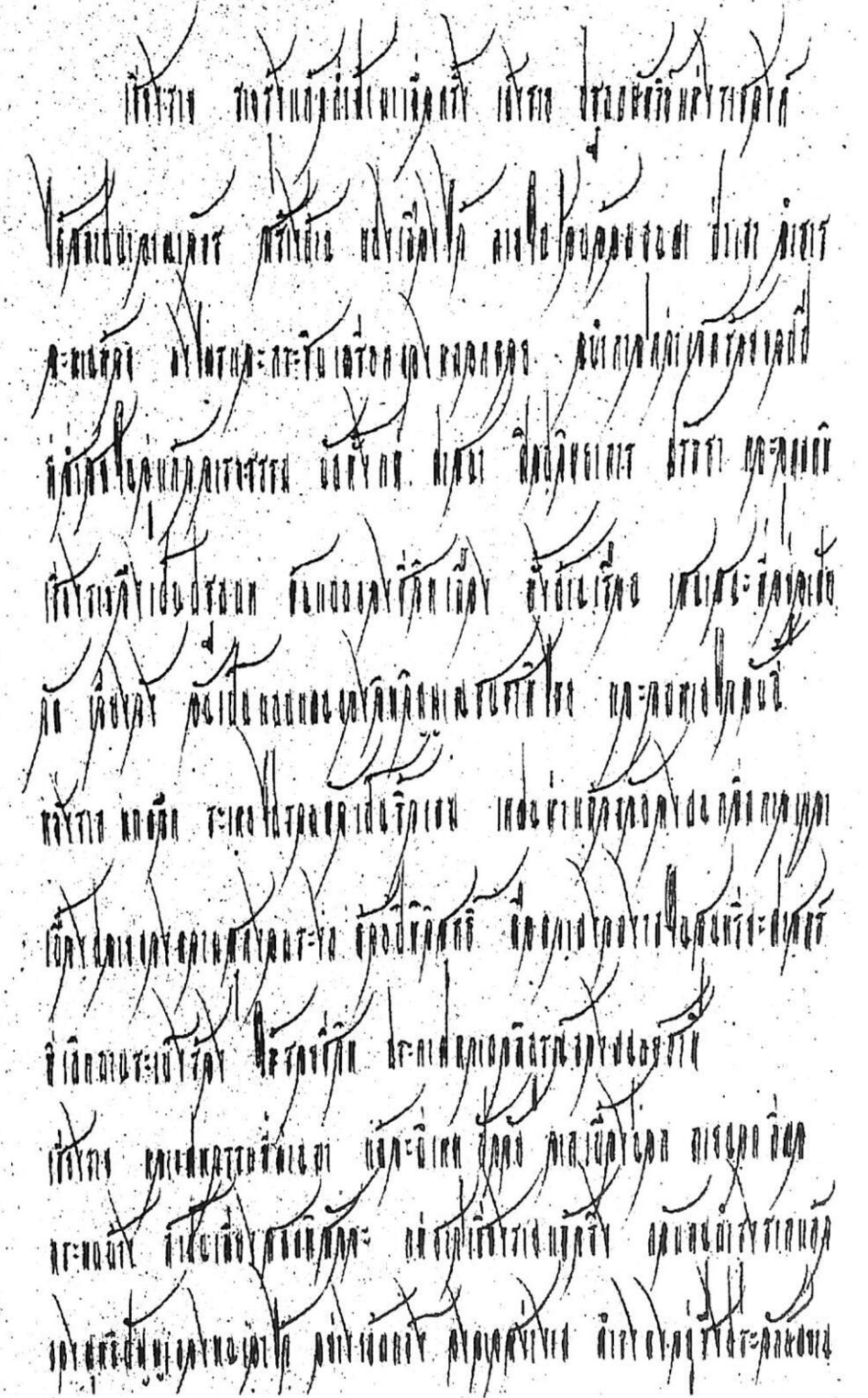
ไพศาล อิมเมจ พรินต์ติ้งกรุ๊ป

จัดจำหน่ายโดย

บริษัท อมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์ จำกัด
โทร.02-882-2000

Rama IX Art Museum Foundation

Rama IX Art Museum Foundation

[The page contains dense handwritten Burmese script, which appears to be a continuation of the text from the previous page. The handwriting is cursive and somewhat obscured by ink bleed-through from the reverse side.]

บทบท. เชียงรายรำลึก

ARTRECORD ฉบับ เชียงรายรำลึก คือเรื่องราวที่กำลังสดร้อนของกระแสศิลป์ถิ่นล้านนา ที่มีเชียงราย (เป็นภาพอดีตที่เคยรุ่งเรืองก่อนใครเพื่อน) เป็นศูนย์กลางการสันสนะเทือน เรื่องราวการเติบโตของศิลปะร่วมสมัย เชียงรายมีมานานกาล นับตั้งแต่สล่าวาดรูปจ๋ารัส พรหมมินทร์ ที่มีสตูดิโอเขียนรูปเป็นคนแรกๆ ของเมืองไทย หรือศิลปินแห่งชาติ ดำรง วงศ์อุปราช และถวัลย์ ดัชนี มาจนถึงเฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ หรือศิลปินรุ่นกลาง รุ่นเล็กที่กำลังเติบโตตามความคึกคักของกระแสศิลป์เชียงราย ซึ่งนอกจากความคึกคักต่างๆ แล้วสิ่งที่พวกเขา ริเริ่มก็คือโครงการสร้างหอศิลป์เชียงราย ซึ่งกำลังก่อร่างสร้างตัว โดยขณะนี้ได้พื้นที่แล้ว (สวยงามแค่ไหนให้ดูใน หน้าโครงการฯ) กำลังอยู่ระหว่างการหาทุนในขั้นเริ่มต้น ใน ARTRECORD ฉบับเชียงรายรำลึก ได้รวบรวม ความเป็นเชียงรายเอาไว้ทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ รายละเอียดนิติกรรมเพื่อการหาทุน สัมภาษณ์ ของบุคคลต่างๆ ที่แสดงทัศนะเกี่ยวกับหอศิลป์

ARTRECORD ยินดีให้ความสนับสนุน ในฐานะที่เป็นสื่อเพื่อการศิลปะครับ

ส่งท้ายด้วยขอขอบพระคุณท่านผู้ใหญ่ผู้มีอารี อาจารย์ถวัลย์ ดัชนี ที่ให้สัมภาษณ์บันทึกข้อมูลและท่าน ผู้ใหญ่ผู้ทรงภูมิความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ท่านอาจารย์ประทีป ชุมพล แห่งภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

วิจิตร อภิชาติเกรียงไกร

สารบัญ

๒ - บทนำ : ถวัลย์ ดัชนี

๖ - บทบรรณาธิการ

๘ - เชียงรายในตำนานและประวัติศาสตร์ : ประทีป ชุมพล

๑๔ - เรื่องเล่าจากบ้านคำ : กองบรรณาธิการ

๒๖ - จ๋ารัส พรหมมินทร์ : โฆษิต พิพัฒน์

๓๒ - ดำรง วงศ์อุปราช : ศิริลักษณ์ กัณทศิ

๓๘ - ถวัลย์ ดัชนี : วิจิตร อภิชาติเกรียงไกร

๔๔ - เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ : โฆษิต พิพัฒน์

๕๐ - “นี่คือการให้ มิใช่เรียกร้อง” เสวนาศิลปินเชียงราย : กองบรรณาธิการ

๖๓ - โครงการหอศิลป์ร่วมสมัยเชียงราย

- ความคิดเห็นของบุคคลต่าง ๆ

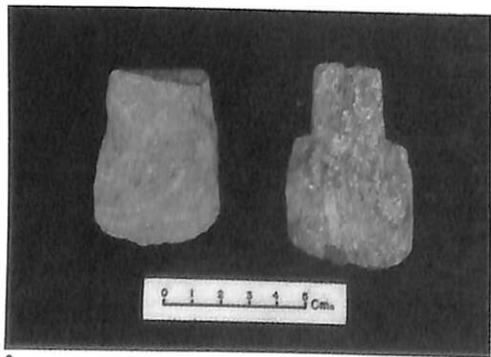
- กิจกรรม ความเคลื่อนไหวของกลุ่มศิลปินเชียงราย

- โครงการ เชียงราย - ศิลป์เพื่อหอศิลป์

- รายชื่อศิลปินชาวเชียงราย

เครื่องมือหินกระเทาะที่พบบริเวณริมตลิ่งแม่น้ำโขง เขตอำเภอเชียงแสน (ภาพบน) เครื่องมือหินขัดที่พบในเขตจังหวัดเชียงราย(ภาพล่าง)

จังหวัดเชียงรายมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ ๑๑,๖๗๘.๔ ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยภูเขา เทือกเขา หุบเขา และที่ราบ ลักษณะภูมิอากาศเป็นแบบฝนเมืองร้อน เรียกว่าแบบทุ่งหญ้าเมืองร้อนหรือแบบสะวันนา มีแม่น้ำไหลผ่านอันเป็นแหล่งเกิดและการพัฒนาวัฒนธรรมคือ แม่โขง แมกก แม่ลาว แม่สาย แม่รวก แม่จัน และแม่คำ

โดยพื้นที่ในเชียงรายนั้นมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การอาศัยและตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ดังนั้นจะ เห็นได้ว่าเชียงรายมีมนุษย์อยู่อาศัยมาตั้งแต่ยุคไพลสโตซีนตอนปลาย (Late Pleistocene) ซึ่งมีอายุไม่ต่ำกว่า สองแสนปีมาแล้ว มีหลักฐานคือเครื่องมือหินกระเทาะทำมาจากหินกรวดแม่น้ำ ในแหล่งที่ราบลุ่มแม่โขงและ แม่คำ นอกจากนี้นักโบราณคดีก็ได้ขุดสำรวจชั้นดิน ชั้นดินบริเวณเชิงตอยคำพบเครื่องมือหินขัด ขวานหิน มีป่า และในชั้นดินลึกลงไปพบเครื่องมือหินกระเทาะแสดงให้เห็นถึงร่องรอยมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์อยู่ อาศัยมาโดยตลอด จนถึงปรากฏชุมชนที่รู้จักใช้สำริด (พบที่อำเภอตอยสะเกิด เชียงใหม่) ทั้งเห็น พัฒนาการของชุมชนเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ ตลอดจนความสัมพันธ์กับดินแดนอื่นๆ ที่ไกลออกไปอย่างชัดเจน

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏสามารถกล่าวได้ว่า เชียงรายเป็นดินแดนที่มีมนุษย์อาศัยตั้งแต่ สมัยที่ชุมชนยังเร่ร่อน ดำรงชีวิตด้วยการล่าสัตว์ ต่อมารู้จักการเพาะปลูกและตั้งหลักแหล่งอย่างถาวร ภายหลังได้รับอิทธิพลพุทธศาสนาทำให้เชียงรายเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ และพัฒนาอย่างไม่ขาดสาย เพราะมี ดินแดนติดต่อกับพม่าและลาว รวมถึงการอยู่ใกล้เคียงกับจีน ดินแดนดังกล่าวสามารถติดต่อกันทางน้ำโดยใช้แม่โขงเป็นหลัก โดยที่ลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็นปัจจัยให้เชียงรายมีชุมชนอาศัยมาเก่าแก่ที่สุดในภาคเหนือ และพัฒนาเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง เพราะอิทธิพลอารยธรรมทางน้ำทำให้เกิดการผสมผสานกันระหว่าง

เครื่องมือหินเจาะรูตรงกลางเชื่อกันว่าเป็นเครื่องมือทำการเกษตรกรรม โดยใช้ถ่วงน้ำหนักสำหรับขุดหลุมปลูกพืช หรืออาจใช้เป็นเครื่องมือ ตัดตามไม้ใช้งานเช่นเดียวกับก้อน พบที่ถ้ำพระ บ้านนิคมแม่ลาว อำเภอ พาน(ภาพบน)/ ก้อน ใช้สำหรับรองรับภาชนะขณะทำการเผา พบที่ แหล่งเตาโป่งแดง อำเภอพาน(ภาพล่าง)

วัฒนธรรมจากภายนอก แตกต่างจากดินแดนต่างๆ ในภาคเหนือทั้งหมด

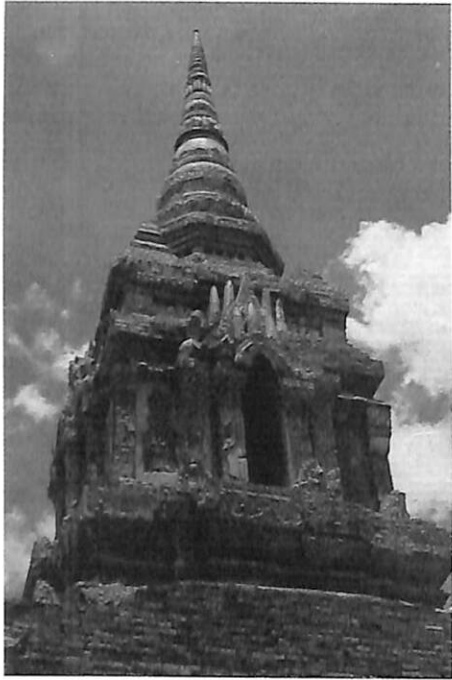
โดยที่พระภิกษุทางพุทธศาสนามีบทบาทในการจารึกหรือเขียนประวัติศาสตร์ในท้องถิ่นเชียงราย เรื่อง ราวที่เล่าสืบกันต่อๆ มาของชุมชนกลายมาเป็นตำนานปรัมปราอิงกับพุทธศาสนาและความเชื่อแบบชาวบ้าน ทำให้ เรื่องราวในตำนานที่ปรากฏในเชียงรายไม่ค่อยได้รับความเชื่อถือ เพราะไม่มีหลักฐานทางโบราณคดีมารองรับ ดังเช่นเรื่องราวเกี่ยวกับสิงหนวัติกุมาร พระเจ้าพรหม ปู่เจ้าลาวจก ท้าวสูงขุนเจื่อง ซึ่งเป็นเรื่องราวที่ไม่มี หลักฐานใดๆ มายืนยัน แต่หลักฐานทางโบราณคดีในปัจจุบัน อายุสูงสุดประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ เท่านั้น

เรื่องราวในตำนานและประวัติศาสตร์ของเชียงราย สามารถแบ่งการศึกษาได้เป็น ๒ ยุคคือ ยุคในตำนาน และยุคประวัติศาสตร์

- ๑. ยุคตำนาน แบ่งเป็น ๒ สมัย คือ
 - สมัยสิงหนวัติกุมาร หรือยุคโยนกไชยบุรีศรีช้างแสน

เป็นเรื่องราวของชุมชนกลุ่มสิงหนวัติกุมารที่อพยพลงมาจากทางตอนใต้ของจีน ข้ามแม่โขงเข้า มาตั้งถิ่นฐานในเชียงราย บริเวณลุ่มแม่โขงและแมกก วีรบุรุษของไทยกลุ่มนี้ ได้แก่ สิงหนวัติกุมาร พระเจ้า พรหม และกลุ่มนี้ได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา เป็นต้นตระกูลของพระเจ้าอู่ทองผู้สร้างกรุง ศรีอยุธยา

เรื่องราวปรัมปราของกลุ่มสิงหนวัติกุมาร ได้แก่ เรื่องเวียงหนองล่อง ที่เรียกว่า หนองบงกาย หรือ เวียงหนอง เชื่อกันว่าเป็นที่ตั้งของเมืองโยนกนาคพันธุ์ศรีช้างแสน เกิดน้ำท่วมเมืองถล่ม เพราะชาวเมืองไปจับ ปลาไหลเผือกขนาดใหญ่มากินกัน ความจริงแล้วเป็นการอธิบายของพระภิกษุที่พยายามชี้แจงว่า บ้านเมืองจะ

เจดีย์ป่าสัก อำเภอเชียงแสน สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๑๘๓๘ ตามประเพณี
พงศาวดารภาคที่ ๖๑ (ภาพบน) ลายปูนปั้นรูปหน้ากาลประดับมุมฐาน
เจดีย์ป่าสัก(ภาพล่าง)

ล่มจมเพราะผู้ปกครองและผู้คนในเมืองไม่อยู่ในศีลธรรม โดยใช้ปลาไหลเผือกเป็นสัญลักษณ์คือคนในเมืองไปกิน
ความดี (ปลาไหลเผือกคือสีขาว) เหลือแต่ความชั่ว (สีดำ) ทำให้บ้านเมืองล่มจมในที่สุด

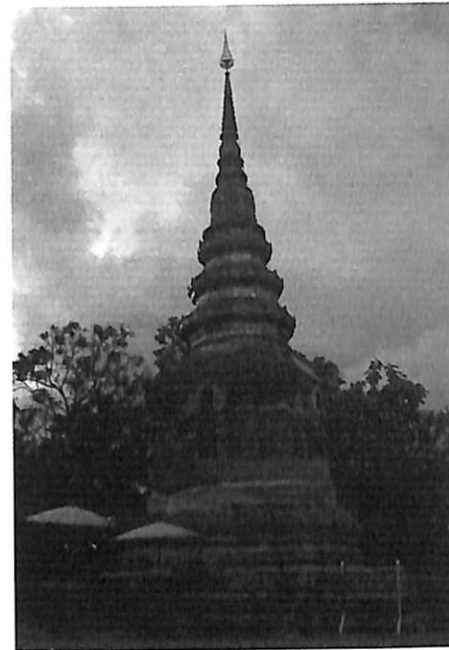
- สมัยลวจักรราช หรือยุคหิริญนครเงินยาง

เป็นเรื่องของกลุ่มคนที่เร่ร่อนอยู่บนเขาตอยตุ้ง ภายหลังได้รู้จักการนำสาริตมาหลอมเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในการเพาะปลูก จึงได้มีการขยายตัวลงสู่พื้นที่ราบ ตั้งถิ่นฐานอย่างแน่นนอน เกิดเป็นชุมชนหมู่บ้าน
และพัฒนาเป็นเมืองหิริญนครเงินยาง ชุมชนได้ขยายตัวไปตั้งถิ่นฐานบริเวณแถบกลุ่มน้ำแม่จัน แม่สาย และแม่
โขง วีรบุรุษของกลุ่มนี้ ได้แก่ ปู่เจ้าลาวจก ท้าวฮุ่งฮุนแจ่อง เรื่องราวปรัมปราของชนกลุ่มนี้ ได้แก่ เรื่องราว
การขยายดินแดนไปสู่ล้านช้าง บางส่วนของเวียดนาม และตอนใต้ของจีน

๒. ยุคประวัติศาสตร์ แบ่งเป็น ๒ สมัย คือ

- สมัยอาณาจักรล้านนา หรือยุคเมืองเชียงรายหรือมังราย

เป็นเรื่องราวของการสร้างเมืองเชียงราย เชียงแสน และเชียงใหม่ เรียกได้ว่า เป็นยุค
อาณาจักรล้านนาอย่างแท้จริง เริ่มต้นเมื่อพญามังราย (เม็งราย) ผู้สืบเชื้อสายมาจากลวจักรราช พระองค์ครอง
ราชย์เมื่อ พ.ศ.๑๘๐๒ ที่เมืองหิริญนครเงินยาง (บริเวณใกล้เคียงกับเมืองเชียงแสน) จากนั้นลงมาสร้างเมือง
เชียงรายเมื่อ พ.ศ.๑๘๐๕ และแนวคิดของพระองค์มิได้ขยายอำนาจไปทางตอนเหนืออีก กลับทรงได้ขยายดิน
แดนลงมาทางตอนใต้ โดยเข้ายึดเมืองหริภุญไชย (ลำพูน) เขลางค์นคร (ลำปาง) พะเยา จนถึง พ.ศ.๑๘๖๐ ได้
สร้างนครเชียงใหม่ และยกฐานะนครเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางอาณาจักรล้านนา ซึ่งเห็นได้ว่าพญามังรายไม่คิด
กลับขึ้นไปทางเมืองเชียงรายต่อไปอีก ซึ่งเป็นนโยบายของผู้นำอาณาจักรล้านนาที่พยายามขยายอำนาจลงมา

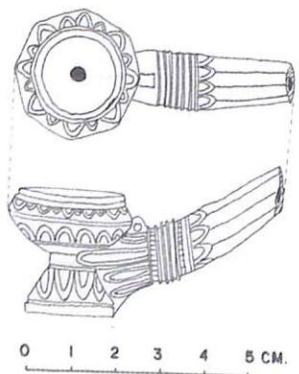
เจดีย์วัดพระธาตุจอมกิตติ เชียงแสน(ภาพบน)/ พระพุทธรูปปูนปั้น
ภายในซุ้ม ประดับที่ฐานเจดีย์วัดป่าสัก(ภาพล่าง)

ทางตอนใต้อยู่ตลอดเวลา และเมืองเชียงรายก็กลับเป็นเมืองลูกหลวง เพราะมีพญาไชยสงคราม (ขุนคราม)
ราชโอรสพญามังรายเป็นผู้ปกครองจนเมื่อพญามังรายสวรรคต พญาไชยสงครามไม่ประสงค์ที่จะเป็นกษัตริย์
ครอบครองเมืองเชียงใหม่ พระองค์ได้โปรดให้พญาแสนภู พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ลงไปปกครองเมืองเชียงใหม่
จะเห็นได้ว่าในช่วงระยะเวลาดังกล่าวเมืองเชียงรายกลับเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรล้านนาอีก เพราะเมื่อพญา
ไชยสงครามสวรรคต พญาแสนภูขึ้นไปครองเมืองเชียงราย โดยโปรดให้เจ้าคำฟูครองเมืองเชียงใหม่แทน และ
พระองค์เสด็จขึ้นไปครองเมืองเชียงราย ที่เป็นเช่นนี้น่าจะวิเคราะห์ได้ว่ารอบๆ เมืองเชียงใหม่นั้นล้วนเป็นญาติ
และพันธมิตรกับล้านนา ไม่ว่าจะเป็นสุโขทัย น่าน แพร่ และพะเยา ดังนั้นล้านนาไม่สามารถขยายดินแดนทางตอน
ใต้ต่อไปได้ อีกทั้งไม่มีรายได้เข้าพระคลังหลวงเท่าที่ควร เพราะล้านนาไม่มีทางออกทะเล และไม่สามารถ
ติดต่อกับภายนอกได้อย่างอิสระ ดังนั้นจึงเป็นสาเหตุที่สำคัญทำให้พญาแสนภูขึ้นไปครองเมืองเชียงราย และมี
พระราชประสงค์ที่จะค้าขายกับประเทศที่อยู่ใกล้เคียง จึงได้ฟื้นฟูเมืองไชยบุรีที่ตั้งอยู่ริมแม่โขงขึ้นมาใหม่ เมื่อ
พ.ศ.๑๘๗๑ และสร้างเป็นเมืองที่มีคูเมืองปราการที่แข็งแรง ด้านหนึ่งยึดแม่โขงเป็นปราการ และทรงพระราชทาน
นามว่าเชียงแสน หมายถึงเมืองของพญาแสนภู พระองค์ได้ฟื้นฟูการค้าขายกับต่างประเทศ โดยใช้แม่โขงเป็น
เส้นทางค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองเชียงแสนตั้งอยู่บนริมฝั่งโขง ควบคุมเส้นทางค้าทางน้ำระหว่างตอนใต้ของจีน
พม่า ล้านนา ลาว เวียดนาม และเขมร สินค้าผ่านไปมาจะต้องเสียภาษี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงนั้นเกลือ
สมุทรที่ลำเลียงลงมาจากจีนเป็นสินค้าที่มีราคาแพง ยิ่งการค้าเกลือสมุทรที่หนีภาษีจากจีนนั้น ยิ่งทำให้เมือง
เชียงแสนมีรายได้มหาศาลจากการค้าเกลือสมุทร ในขณะที่เมืองน่านผลิตและค้าขายเกลือสินเธาว์ ซึ่งส่งผ่านมา
ทางดินแดนล้านนาด้วย ทำให้ในช่วงนั้นรายได้ของล้านนาทางตอนใต้เป็นเกลือสินเธาว์จากน่าน จากตอนเหนือ

เศษเครื่องถ้วยที่พบกระจัดกระจายอยู่ภายในบริเวณแหล่งเตาโป่งแดง
อำเภอพาน(ภาพบน)/ กล้องยาสูบดินเผา สวรรพพที่แหล่งบ้านป่าซาง
อำเภอเมือง เชียงราย(ภาพล่าง)

เกลือสมุทรจากจีน นอกจากนี้ยังมีสินค้าต่างๆ อีกมากมายที่ซื้อขายและแลกเปลี่ยนกัน เช่น ขงป้า เครื่องมือ
เครื่องใช้ เช่น เครื่องปั้นดินเผา ผ้าไหม เครื่องหอม สมุนไพร และเครื่องเทศ เป็นต้น

นอกจากการค้าในลำน้ำโขงจะคึกคักแล้ว การค้าภายในยังตื่นตัวมากขึ้น ได้ค้นพบแหล่ง
โบราณคดีที่มีคุณค่าและค้นดินอันเป็นแหล่งชุมชนที่สำคัญเกิดขึ้นมากมายในบริเวณจังหวัดเชียงราย มีมากกว่า ๑๐๕
แหล่งกระจายไป เช่น พบในอำเภอเมือง ๒๕ แหล่ง อำเภอเวียงชัย ๒๖ แหล่ง อำเภอแม่จัน ๙ แหล่ง อำเภอ
แม่สาย ๓ แหล่ง อำเภอพญาเม็งราย ๑๑ แหล่ง อำเภอเทิง อำเภอป่าแดด ๒ แหล่ง อำเภอพาน ๕ แหล่ง
อำเภอเวียงป่าเป้า ๖ แหล่ง ที่มีขนาดใหญ่ในอำเภอเชียงแสน ๙ แหล่ง ที่อำเภอเชียงของ ๒ แหล่ง เห็นถึง
การขยายตัวของศิลปวัฒนธรรมและความมั่งคั่งของการค้าภายในที่ไม่เคยมีการค้นคว้าศึกษากันมาก่อน

ร่องรอยโบราณวัตถุสถานที่น่าสนใจในเขตจังหวัดเชียงราย เช่น ที่เมืองเชียงแสน ได้แก่ เจดีย์วัด
ป่าสัก รวมทั้งพระพุทธรูปปูนปั้น เทวดาปูนปั้น และลวดลายประดับ ซึ่งมีคุณค่าทางศิลปกรรมมาก เจดีย์พระ
ธาตุจอมกิตติ เจดีย์วัดป่าสัก พระพุทธรูปปูนปั้นที่วัดเจดีย์สองพี่น้อง รวมทั้งซากโบราณสถานอีกมากมาย
ภายในเมืองเชียงแสน ประติมากรรมศิลปกรรมอันเรืองรองย่อมแสดงถึงความมั่งคั่งและความมั่งคั่งงามของ
ศิลปะสกุลช่างเชียงรายโดยแท้

- สมัยประเทศราช หรือยุคมณฑลพายัพ

หลัง พ.ศ.๒๑๐๑ เมืองเชียงรายและเมืองเชียงแสนตกเป็นดินแดนประเทศราชของพม่า บางครั้งก็
อยู่ในอำนาจของอยุธยา จนกระทั่งถึง พ.ศ.๒๓๔๗ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กองทัพไทยยกขึ้นไปขับไล่
พม่าออกจากเมืองเชียงแสนได้สำเร็จ และเพื่อมิให้พม่าใช้เป็นฐานสะสมเสบียงอาหารอีก ท้าไทยจึงได้เผาเมือง

เครื่องเคลือบแบบต่างๆ จากแหล่งเตาเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า

เชียงแสนและกวาดต้อนผู้คนเป็นจำนวนกว่า ๓,๐๐๐ ครอบครัว โดยแบ่งไปอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ เมืองลำปาง เมือง
น่าน เมืองสระบุรี เมืองราชบุรี และกรุงเทพฯ ทำให้เมืองเชียงแสนและเชียงรายร้างลงอีกครั้งหนึ่ง มาจนถึง
พ.ศ.๒๓๘๖ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ฟื้นฟูเมืองเชียงรายขึ้นมาใหม่ โดยนำผู้คนมาจาก
เมืองเชียงตุง เมืองสาต เมืองพริก และเมืองเลน ประมาณ ๑,๕๐๐ ครอบครัว สำหรับเมืองเชียงแสนได้นำ
ผู้คนมาจากเมืองเชียงใหม่ เมืองลำปาง และเมืองลำพูน และสร้างเมืองขึ้นใหม่ใน พ.ศ.๒๔๑๗ สมัยพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และรวมเมืองเชียงรายรวมอยู่ในมณฑลพายัพ และแบ่งการปกครองเป็น ๑๐
อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองเชียงราย อำเภอเมืองเชียงแสน อำเภอเมืองฝาง อำเภอเวียงป่าเป้า อำเภอ
เมืองพะเยา อำเภอแม่ใจ อำเภอดอกคำใต้ อำเภอแม่สรวย อำเภอเชียงคำ และอำเภอเชียงของ จนเมื่อ
พ.ศ.๒๔๗๕ มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในประเทศไทย เมืองเชียงรายมีฐานะเป็นจังหวัด ประกอบด้วย ๑๒
อำเภอ ๑ กิ่งอำเภอ

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าเมืองเชียงรายและเมืองเชียงแสนเป็นสนามรบตลอดมา และตกอยู่ในอำนาจของพม่า
และไทย วัฒนธรรมถูกทำลาย ศิลปกรรมย่อยยับ ผู้คนถูกพลัดพรากจากถิ่นฐานเดิม และภายหลังการ
เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕ ตั้งแต่สมัยรัฐบาลจอมพลป.พิบูลสงครามเป็นต้นมา วัฒนธรรมจากกรุงเทพฯ
ก็เข้ามามีอิทธิพลในเมืองเชียงราย และเป็นเช่นนั้นอยู่ตลอดไป ตราบใดที่คนในท้องถิ่นไม่มีการต่อต้าน

* รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เรื่องเล่าจากบ้านฉัน

Rama IX Art Museum Foundation

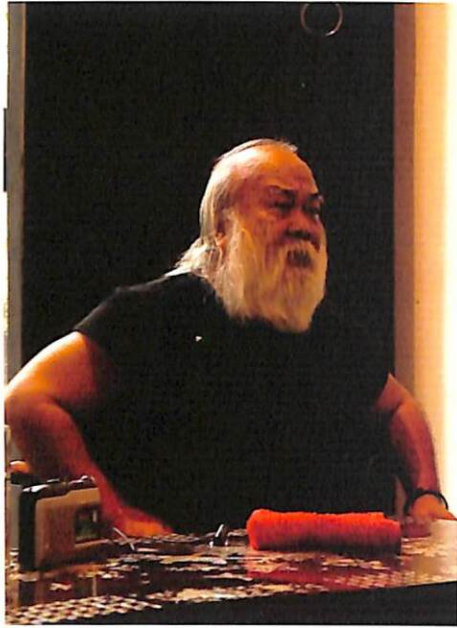
ลุงเป็นคนเชียงรายโดยกำเนิด เกิดและเติบโตที่นี่ แม้จะไม่ใช่นักเชียงรายโดยเลือดเนื้อเชียงราย เพราะพ่อมาจากกรุงเทพฯ แต่แม่ก็เป็นคนเชียงรายแท้ๆ เมื่อลุงอายุ ๑-๕ ขวบ ยังไม่รู้เรื่องราวอะไร ก็เห็นว่าเชียงรายเป็นเมืองยิ่งใหญ่ เป็นเมืองชายแดน มีจำนวนพลเมืองมาก ไม่น้อยหน้าเชียงใหม่และโคราช ในสมัยนั้นพะเยาก็เป็นส่วนหนึ่งของเชียงราย สิ่งที่ลุงภูมิใจอย่างหนึ่งก็คือสิ่งที่ฝรั่งมาสร้างไว้คือ โรงเรียนเชียงรายวิทยาคมและโรงพยาบาลโอเวอร์บรัช ซึ่งไม่เห็นที่ไหนมีแบบนี้เลย

พอ ๕-๑๐ ขวบ เติบโตมาถึงเพิ่งรู้ว่า การปกครองในเชียงรายเป็นคณะราษฎรที่เข้ามายึดบ้านเมือง เมื่อในหลวงหมดอำนาจเขาก็ส่งคนมาจากกระทรวงปกครอง ชูดยปกครองบ้านเมืองก็มาจากกรุงเทพฯ ทั้งหมด พวกเขาเอาวัฒนธรรมจากกรุงเทพฯ มาใส่ไว้ในเชียงราย เช่น สอนให้ทุกคนพูดภาษากลาง นักเรียนกับครูก็ต้องพูดกลาง ภาษาท้องถิ่นหมดบทบาทลง งานศิลปะก็หมดบทบาทลงไปด้วย เพราะเขาเอาศิลปะของภาคกลางมาใส่ไว้ในศิลปวัฒนธรรมของทางเหนือ จากการกำหนดของราชการ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และนาฏกรรมดั้งเดิมทั้งหมดถูกทำลายโครงสร้างไปอย่างไม่มีวันหวนคืน เพราะผู้ปกครองและคนท้องถิ่นไม่ตระหนักหรือเห็นคุณค่า หรือบางอย่างแม้จะเห็นคุณค่าแต่ก็ถูกวัฒนธรรมภาคกลางเข้ามาบีบบทบาทหมดเลย

แต่ก่อนวัฒนธรรมภาคกลางก็เช่น การกินหมาก มีเขี่ยนหมาก เครื่องเงินใส่หมากพลู ยาเส้น วัฒนธรรมการกินข้าวเหนียวก็มีภาชนะสำหรับใส่ ชันโตกต่างๆ เครื่องมือ ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรคต่างๆ เครื่องนุ่งห่ม อาหารการกิน ล้วนเป็นวัฒนธรรม แต่เมื่อลุงเกิดมาก็ปรากฏว่าเราหมดสิทธิ์หรือรับเอาวัฒนธรรมใหม่ ทั้งถูกบังคับให้รับ และจำยอมต้องรับค่านิยมจากทางภาคกลาง เช่น ห้ามกินหมาก ห้ามนั่งชันเข่า ต้องใส่เสื้อ ใส่หมวก และราไทย

ลุงเกิดมาหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ช่วงสงครามโลก ลุงจึงเห็นว่าวัดและวังหมดบทบาทไปโดยสิ้นเชิง วัดกับวังซึ่งเป็นของกษัตริย์เจ้าผู้ครองแคว้นฝ่ายเหนือเหลือแต่ซากอารยธรรมรอวันร่วงโรย ลุงเกิดมาในสมัยมาลามาไทยไปสู่อำนาจ ลุงจะไม่เคยได้ยินเสียงเพลงจ้อย ซอ คำว้า เพราะลุงจะต้องร้องเพลงก๊วยเตี้ยวผัดไทย เนื่องจากจอมพล.พิบูลสงคราม ปรณรงค์ให้คนไทยกินก๊วยเตี้ยว ทุกอย่างก็ต้องเป็นแบบนั้น

ลุงเริ่มตระหนักว่าเชียงรายหัวเมืองภาคเหนือไม่ได้สำคัญอะไร เพราะถูกปกครองถูกบังคับให้ทำอะไรทุกอย่างเหมือนกรุงเทพฯ แม้กระทั่งจะวางพวงพริตก็บอกว่าให้นักเรียนทุกคนหันหน้าไปทางพระบรมมหาราชวังก็ถือทิศได้ แล้วก็ร้องเพลงข้าลูกเสือ..... ต้องพูดภาษากลาง เพราะถ้าพูดภาษาเหนือจะไม่ใช่ที่ยอมรับ ลุงเกิดมาท่ามกลางความย่ำแย่ยับยั้งปราบถูกบังคับ

ให้เป็น คนทั้งหลายทั้งปวงต้องอยู่ในภาวะจำยอม สมยอมที่จะอยู่จะเป็น เมื่อทางราชการมีบทบาท ทั้งจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ก็มาจากกระทรวงมหาดไทยหรือกรมการปกครอง จะสร้างศาลากลางก็ต้องเป็นแบบเดียวกันทั่วประเทศ ไม่มีนักปราชญ์คนใดที่จะมาบอกว่าทางเหนือสถาปัตยกรรมเป็นแบบนี้ เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรคเขาเป็นแบบนี้ ภูมิธรรมปัญญาชาวบ้านถูกเก็บไปหมดเลย เป็นเพราะว่าเป็นนโยบายการสร้างชาติของรัฐบาลสมัยนั้น เราไม่มีโอกาสทำอะไรใดๆ ได้ทั้งสิ้น

ช่วงอายุ ๑๐-๒๐ เมื่อไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ ก็เริ่มเห็นว่ากรุงเทพฯ เขาก็มีแนวเดียวเท่านั้น คือนับถือแนวที่มาจากอิตาลี ศิลปการกิตติ วัด เวียง วังกิติ รับมาจากชาวอิตาเลียนทั้งหมด เขาเอาชาวอิตาเลียนมาเขียนภาพในวัง มาเป็นครูสอนศิลปะ สร้างบ้านเรือน สร้างพระราชวัง อย่างพระที่นั่งอนันตสมาคม ก็ล้วนแล้วแต่เป็นวัฒนธรรมอิตาเลียนที่เข้ามาในประเทศไทย มีการตั้งมหาวิทยาลัยศิลปากร โดยหลักสูตรและครูผู้สอนเป็นอิตาเลียน

พออายุ ๒๐ วัฒนธรรมเหล่านั้นก็เปลี่ยนมาเป็นวัฒนธรรมอเมริกัน รับทุกอย่างมาเป็นอเมริกันหมด ทำให้พวกอิตาเลียนเยอรมัน ฝรั่งเศส ที่เคยล่าอาณานิคม ทั้งด้วยอาวุธปืนและด้วยการสร้างศิลปะหมดไป ในปลายสมัยจอมพล.พิบูลสงคราม เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มายึดบ้านเมืองและเอาวัฒนธรรมอเมริกันเข้ามาครอบงำทั่วไป

ใน ๑๕ ปีแรกบ้านเมืองกำลังระส่ำระสาย ยังไม่รู้ว่าจะไปทิศทางใด จอมพล.อภัยให้บ้านเมืองเป็นแบบยุโรป พออีก ๑๕ ปีหลัง กำลังอยู่ในระยะฟุ้งฟัก เราเริ่มเสาะแสวงหาตัวเองว่า มันคงจะไม่ใช่วิธีการแบบนี้ บ้านเมืองเรามีตั้ง ๔ ภาค ภาคเหนือก็มีวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง ภาคกลางก็มีวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่ง อีสาน ใต้ก็มีวัฒนธรรมของตัวเอง วัฒนธรรมสี่ภาคก็เริ่มแสดงตัวอย่างชัดเจน เริ่มมีโครงสร้างทางศิลปวัฒนธรรม จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และนาฏกรรม เริ่มมองเห็นชัดขึ้น เพราะคนเริ่มอยู่ดีกินดี เริ่มมีการศึกษาทั้งตนเองและผู้อื่น แล้วสร้างวัฒนธรรมขึ้นมา

จนปลาย ๒๐ ปีหลัง รัฐบาล เอกชน ผู้คน และศิลปินทั้งหลายเริ่มมีความรู้ความคิด ได้ไปเรียนต่างประเทศ ได้ไปพบเห็น ได้ไปขัดเกลา ได้เลือกวิถีทางที่จะนำเสนอ ครูเหล่านั้นเป็นเพียงแต่ช่วยแนะนำ และศิลปินเหล่านั้นสามารถที่จะทำงานของตัวเองออกมาได้อย่างหมดจด แต่สิ่งที่ทำได้ดีที่สุดก็งานจิตรกรรม เพราะมันเป็นงานปัจเจกบุคคล งานจิตรกรรมทำได้แค่คนๆ เดียว กับพู่กัน สี ผ้าใบ กระดาษ มันจึงไปได้เร็วกว่าอย่างอื่น เพราะประติมากรรมก็ต้องใช้คนเยอะ สถาปัตยกรรมก็ต้องปลูกตามใจผู้อยู่ วรรณกรรมก็ต้องขึ้นอยู่กับว่าใครเป็นผู้ปกครองประเทศ หรือบ้านเมืองนั้นมีแนวโน้มไปทางใด

เพราะฉะนั้นก็จะเห็นว่าในบรรดาศิลปะทั้งหลายในรอบ ๒๐ ปีหลัง ทั้งจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม วรรณกรรม และนาฏกรรม สิ่งที่ได้เร็วที่สุด ดงงามที่สุด ดำรงคงอยู่ซึ่งประจักษ์พยานทางกิจกรรมของความเป็นมนุษย์ ความเป็นคนเผ่าไทย และมีรากเหง้าเติบโตขึ้นมาท่ามกลางกลิ่นอายวิญญาณเลือดเนื้อของตะวันออก ไม่มีอะไรที่จะดีไปกว่างานจิตรกรรม ปัจเจกบุคคล หรือจิตรกรเหล่านั้นเติบโตขึ้นมาจากหลากหลายภูมิภาค เรียนหนังสือจากที่ต่างกัน ได้เห็นโลกผ่านทางอินเตอร์เน็ต ภาพยนตร์ หนังสือ มันทำให้โลกนั้นแคบ สั้นและใกล้ชิดกันมากขึ้น

ทางเหนือ เชียงราย เชียงใหม่ ลำพูน แม่ฮ่องสอน แพร่ น่าน ก็จะมีกลุ่มพวกช่างวาดรูปที่ไม่ใช่ช่างวาดรูปโบราณที่จบป.๔ และเขียนรูปอยู่ตามวัดวา คนพวกนี้เรียนมหาวิทยาลัยและได้ตระหนักดีว่าจะต้องสร้างกำแพงกันอารยธรรมฝรั่งที่ไหลบ่าเข้ามาอย่างรวดเร็ว และในขณะเดียวกันก็ไม่ได้ปฏิเสธว่าฝรั่งเขาทำอะไร ก็รับรู้ว่ามีฝรั่งเขาทำอะไร อดีตของตัวเองทำอะไร แล้วนำเอาอดีตของตัวเอง เอาของฝรั่งและเอาของปัจจุบันมารวมกัน แล้วสร้างขึ้นมาเป็นปัจเจก

มีฝรั่งคนหนึ่งมาทำวิจัยทางเหนือแล้วพูดกับนักวิชาการศิลปะว่า "ทางเหนือไม่มีอะไรที่จะทะลุกำแพงได้เลย เพราะพวกจิตรกร สถาปนิก วรรณกร กิติ โดยเฉพาะพวกจิตรกรรวมกำลังกันเหนียวแน่นมาก และมีวิญญาณของความเป็นตะวันออก วิญญาณของความเป็นไทย และนำมาปรับใช้บ้านเมืองอย่างงดงาม" ทั้งหมดเป็นเพราะบารมีของในหลวง เพราะรัฐบาลเปลี่ยนแปลงกันมาหลายยุคสมัย และไม่มีรัฐบาลไหนเลยที่จะตระหนักถึงสิ่งที่เรียกว่าศิลปวัฒนธรรม

มนุษย์นอกจากมีปัจจัย ๔ พ้นจากความเป็นสัตว์เดรัจฉานขึ้นมาแล้ว มันจะต้องมีวิถีคิด จะต้องสร้างงานศิลปะ คนที่มีสติปัญญาจะสร้างสรรค์ แต่เราไม่มีสติปัญญาในการสร้างสรรค์ เพราะฉะนั้นตลอดเวลาที่ผ่านมาไม่สามารถจะบอกได้ว่าเชียงรายมันเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ เพราะเชียงรายมันเป็นผลพวงมาจากกรุงเทพฯ กรุงเทพฯ เป็นผลพวงมาจากยุโรป แล้วต่อมาจากกรุงเทพฯ ก็เป็นผลพวงของอเมริกา ในปัจจุบันกรุงเทพฯ และประเทศไทยไม่สามารถที่จะตั้งอยู่ด้วยลำแข้งของตัวเองได้ ประเทศไทยต้อง

พึ่งพาชาติมหาอำนาจ ขอยืมเงินและนักวิชาการจากต่างประเทศ

เมื่อลุงอายุ ๒๐ เราไปจ้างผู้เชี่ยวชาญการทำไร่ ทำนาจากอิสราเอล พอผู้เชี่ยวชาญเรื่องพืชไร่และข้าวผ่านมาทางอยุธยา เห็นข้าว ก็ถามว่านี่อะไร แล้วเราก็บอกเขาว่า นี่คือข้าว นำหัวเราะ เตียนนี้เรามีคดียิงตัวตายก็ต้องตามฝรั่งมาดูว่ามันตายเพราะอะไร ถูกฆ่าหรือเปล่า เราคิดไม่เป็น เราไม่เชื่อตัวเราเอง เราเชื่อฝรั่ง

อย่ามาพูดเรื่องเชียงรายได้หรือประเทศไทย ต้องถามก่อนว่าประธานาธิบดีบุชเขาทำอย่างไร แล้วเราจำเป็นต้องส่งทหารไปอยู่อิรักไหม เพราะต่อไปเราจะรู้ว่าการาธิบดีคนใหม่จะยังเป็นบุชอยู่หรือเปล่า ในบ้านเมืองต้องสนใจเพราะเขาปรับนโยบายมาจากหน่วยเหนือ สรุปแล้วก็คือ ไม่อาจที่จะบอกได้ว่าเชียงรายในสมัยก่อนปกครองยังไป บ้านเมืองดียังไป วัดวาอารามแบ่งเป็นพุทธศาสนา ยังไป วัดทางคริสต์ศาสนา มีไหม วัดเจ็ยวมีไหม

อย่างไถ่ลั้ว แถวนั้นเมื่อก่อนเป็นวัดเจ็ยว แล้วพอพระเจ็ยวตายไปก็กลายเป็นโรงกลึง จากโรงกลึงก็ยึดครองเป็นบ้านพักของศึกษาริการ แล้วเขาก็รื้อไป เหลือแต่เจดีย์ ทุกวันนี้ก็ขายที่ กลายเป็นศูนย์การค้า แล้วเราได้ไปดูใหม่ว่าเจดีย์เหลี่ยมตรงนี้นั้นเป็นยังไป เขาได้ความบันดาลใจมาจากอังกะยังไป การยอมุมไม่สิบสองอย่างนี้ ข้างบนเป็นฉัตรแบบนี้ก็ไม่มีใครสนใจ เพราะถือว่าไปเหยียบย่ำข้าวรอยพระวัติศาสตร์ไปแล้ว สมัยก่อนจะเห็นว่าวัดมิ่งเมืองหรือช้างมูบเป็นของพม่า วัดมูบเมืองเป็นวัดของไทย มีความหลากหลายประกอบไปด้วยวัดของไทย พม่า ไทยใหญ่ อะไรต่างๆ มากมาย

เชียงรายหรือประเทศไทยในรอบ ๖๐ ปีนี้ไม่มี มีแต่กรุงเทพฯ ในประเทศไทยไม่มีจังหวัดอะไรเลยนอกจากกรุงเทพฯ เพราะกรุงเทพฯ เป็นที่หลอมรวมหมดเลย กระทรวง ทบวง กรม ตั้งอยู่ที่กรุงเทพฯ กรุงเทพฯ เป็นที่ปกครองหมด เหมือนกระทรวงเวียงวัง คลัง นา ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เพราะว่าในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระองค์ทรงส่งคนจากกระทรวงเวียงวัง คลัง นา ไปปกครองสมุหเทศาภิบาล มณฑลต่างๆ เมื่อผ่านไปแล้วหลายร้อยปีมันก็ยังเป็นอย่างเก่า ยังคงมีการปกครองแล้วกรมการปกครองเขาก็ส่งคนมาปกครอง โดยไม่จำเป็นต้องเคยเห็นเชียงราย ไม่ต้องพูดภาษาภาคเหนือ ภาษาถิ่น ไม่เคยมาที่นั่นก็ได้ ไม่เคยรู้ว่าเชียงรายเขาถิ่นอยู่หลับนอน มีภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์อย่างไร มีผู้คน ชาวบ้านอาศัยอยู่อย่างไร มีเชื้อชาติ ศาสนา วัดวาอารามแบบไหน ไม่จำเป็นต้องรู้ เพราะฉะนั้นในแผ่นดินไทยนั้นมันจังหวัดเดียวคือ จังหวัดพระนครหรือกรุงเทพฯ ทุกอย่างมาจากกรุงเทพฯ หมด วิถีคิด วิถีตัดสินใจ การแก้ไขปัญหา ค่านิยม กรุงเทพฯ เป็นคนมีบทบาท และกรุงเทพฯ เขาก็พึ่งมาจากนิวยอร์ก อเมริกา ยุโรปอีกที

อย่างในสมัยที่ลุงเกิดมา เขาก็พึ่งจากยุโรป จากอิตาลีมาก่อน เขาส่งอิตาเลียนมาตั้งโรงเรียนสอนศิลปวัฒนธรรม และต่อมาเขาก็เปลี่ยนเป็นทุกคนไปเรียนที่อเมริกา เพราะฉะนั้นเมื่อเรียนจากอเมริกามาแล้ว เขาก็มาเป็นฝ่ายบัญญัติ เรียกว่า ก.พ. เรียนมาจากอเมริกาควรได้เงินเท่านั้น เรียนจากยุโรปต้องเท่านี้ เพราะอเมริกามันแพงกว่า ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของเขา อย่างทุกวันนี้ใครรับเหมาประเทศชาติไป แล้วเขาก็เป็นคนวางนโยบายคุณต้องทำอย่างนั้นอย่างนั้นนะ คิดอย่างนั้นนะ ถ้าไม่เห็นด้วยคุณผิดหมด สื่อทั้งหลายก็เริ่มที่จะรับใช้แต่คนที่มีความอำนาจ

เพราะฉะนั้นเราไม่ต้องมาพูดถึงเชียงราย เราพูดถึงว่ามีกรุงเทพฯ ในรอบ ๖๕ ปีที่ลุงมีชีวิตอยู่ ใน ๕ ปีแรก เขาก็สู้รบกันก่อน เราอยู่ฝ่ายญี่ปุ่นและเยอรมัน พอเราเห็นว่าญี่ปุ่นและเยอรมันจะแพ้แน่ เราก็ไปตั้งเสรีไทยขึ้นมา แล้วก็ไปเป็นฝ่ายอเมริกา ต่อมาเราก็เป็นพวกอเมริกันเรื่อยมา พออเมริกันจะแพ้เราก็ไปเข้ากับคนอื่น เพราะเราจะพยายามเข้ากับผู้ชนะโดยตลอด ทุกวันนี้เราก็อำนาจเข้ากับจีนดีกว่า บ้านเมืองเราเป็นเหมือนน้ำที่ใส่ในภาชนะอะไรก็เป็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้นจะเรียกได้ไหมว่านี่เป็นศิลปวัฒนธรรมไทยชนิดหนึ่ง พอเปลี่ยนแปลงการปกครองไปแล้วมันก็เป็นแบบนี้

อยากจะรู้ว่าอะไรที่เป็นของจริงแน่แท้ก็คือในหลวง ตลอดเวลาที่ลุงเกิดมาในหลวงพระองค์เดียวที่ปกครองมานาน ๕๐ ปี แบ่งเป็น ๓ ยุคๆ ละ ๒๐ปี ๒๐ ปีแรก ต้องต่อสู้ว่าทำอะไรจะทำให้บ้านเมืองมันคง ๒๐ ปีต่อมาจะมองเห็นแล้วว่าเป็นการข่มขืนกระทำเราแล้ว ถ้าจะส่งคนมาจากกรุงเทพฯ แล้วมาทำที่นี่ให้เหมือนกับกรุงเทพฯ วัด ศาลากลางเหมือนกันหมด มายุค ๒๐ ปีหลัง เริ่มได้คิดแล้วว่าภาคเหนือก็มีลักษณะของเขา ภาคกลางก็มีลักษณะของเขา แต่งานศิลปวัฒนธรรมในประเทศไทยอยู่ที่กรุงเทพฯ อย่างเดียว กรุงเทพฯ ได้ยึดทั้งหมด ค่านิยม การตัดสินใจ การเรียนการสอน วิถีคิดทุกอย่างเหมือนกันหมด มาจากที่เดียวกัน